

DET GODE SOM DET LIVSFREMMENDE

OVERSETTELSE AV ET UTDRAG FRA «THE OBJECTIVIST ETHICS» (1964) AV AYN RAND

Av Ole Martin Moen

Ayn Rands teori om det gode er oftere fordømt enn den er forstått. Derfor kan det være verdt å se nærmere på og undersøke noe Rand selv skrev om temaet. Under følger et utdrag fra Rands artikkel «The Objectivist Ethics» (1964), en artikkel der hun presenterer hovedargumentet for sin særegne etiske teori. Her argumenterer Rand for at «det gode» verken refererer til en form for sinnelag eller til en form for tilstand i naturen, men snarere at begreper som «godt» og «ondt» refererer til ulike former for relasjoner; relasjoner mellom en aktør og dens omgivelser. Mens «det gode», ifølge Rand, refererer til enhver ting som interagerer med en aktør slik at aktørens liv fremmes, refererer «det onde» til enhver ting som interagerer med en aktør slik at aktørens liv hemmes.

En viktig følge av dette synet på det gode, ifølge Rand, er at godhet er både et aktørrelativt og et objektivt anleggende. Trass i at Rand godtar det aktørrelative premisset om at «godt» betyr «godt for aktør X» og «ondt» betyr «ondt for aktør X» – og trass i at hun vedgår at én og samme ting kan være god for én aktør og ond for en annen aktør – fremholder hun at det er et objektivt anliggende hva som for enhver aktør i ethvert tilfelle er godt. For enkelt å eksemplifisere Rands poeng: Melkedrikking kan være godt for én aktør (f.eks. en aktør med kalkmangel) samtidig som det kan være dårlig for en annen aktør (f.eks. en aktør med melkeallergi). Således er spørsmålet om melkedrikkingens godhet aktørrelativt, og det kan ikke besvares uten referanse til enkelte aktører og deres tilstand. Dette endrer likevel ikke det faktum at melkedrikking for én aktør kan

være objektivt bra (altså: objektivt livsfremmende), mens det for en annen aktør kan være objektivt dårlig (altså: objektivt livshemmende), og det er ifølge Rand et rent vitenskapelig spørsmål hva som er godt og ondt i ethvert enkelt tilfelle. Melkeeksempelet gjør det klart at et aktørorientert perspektiv ikke trenger innebære at det er opp til hver enkelt aktør å «bestemme» hva som er godt eller ondt, og derfor er en aktørorientert teori om godhet og en subjektiv teori om godhet to ulike ting. En teori kan således være både aktørorientert og objektiv.

Ifølge Rand er alle etiske problemer analoge med «melkeproblemet», og uansett hvor komplekse etiske spørsmål blir, fremholder Rand, refererer «godt» og «ondt» alltid til objektive individ/omgivelse-relasjoner. I utdraget nedenfor forklarer Rand hvorfor begrepene «godt» og «ondt», dersom de skal ha mening innenfor et naturalistisk verdensbilde, må referere til nettopp «det livsfremmende» og «det livshemmende» for enkelte aktører.

The Objectivist Ethics

[...]

Hva er moral og etikk? Moral er et sett av verdier som veileder et menneskes valg og handlinger; de valgene og handlingene som setter standarden for og staker ut kursen i dets liv. Etikk er vitenskapen som søker å finne og definere et slikt verdissett.

Før vi kan definere, vurdere eller godta et etisk system, derimot, er det et spørsmål som må besvares: *Hvorfor* trenger vi mennesker verdier? La meg understreke dette. Det første spørsmålet i etikken er ikke: Hva

slags verdisystem bør vi godta? Det første spørsmålet er: Trenger vi mennesker overhode verdier? – og, i så fall: *hvorfor?*

[Når vi skal nærme oss dette spørsmålet, må vi først spørre oss:] Hva er en «verdi»? En «verdi» er det man handler for å oppnå og/eller beholde. Begrepet «verdi», vil jeg videre understreke, er ikke et begrep som eksisterer i et vakuum; enhver bruk av begrepet forutsetter et svar på to spørsmål: verdi *for hvem?* og verdi *henimot hva?*

«Verdi» forutsetter en entitet som er stilt overfor et alternativ og som kan handle for å oppnå visse mål. Dersom ingen alternativer finnes, er verken mål eller verdier mulige. La meg sitere min romanfigur John Galt fra *Atlas Shrugged*: «Det finnes kun ett fundamentalt alternativ i universet, eksistens og ikke-eksistens, og det er kun én form for entitet som er stilt overfor dette alternativet: levende organismer. Eksistensen til livløs materie avhenger ikke av noe, for materie kan ikke ødelegges; materie kan endre form, men det kan ikke opphøre å eksistere. Slik er det ikke for eksistensen av liv. Levende organismer står konstant overfor et alternativ, liv eller død, og dersom livet skal opprettholdes, må en organisme utføre spesifikke handlinger. Liv er en prosess av selvoppretholdende selvgenerert handling. Dersom en organisme feiler i disse handlingene, dør den; dens materielle bestanddeler forblir, men dens liv opphører å eksistere. Det er kun begrepet 'liv' som gjør begrepet 'verdi' mulig, og det er kun for levende entiteter at noe kan være godt eller ondt.»

For å gjøre dette poenget klart, kan du se for deg en udødelig, ikke-ødeleggbar robot; en entitet som beveger seg og som utfører handlinger, men som ikke kan påvirkes av noe, som ikke kan forandres på noen måte og som derfor heller ikke kan skades. En slik entitet ville ikke kunne ha verdier, for den ville ikke ha noe å vinne eller tape. Den kunne verken ansett noe som *for* seg eller *imot* seg, bedømt noe til å fremme eller hemme sitt liv, eller opplevd at noe oppfylte eller stred imot dens interesser og mål. En slik robot kunne verken hatt interesser eller mål.

Kun *levende* entiteter kan ha mål og kan gi opphav til mål, for det er kun disse som kan utføre selvgenerert selvoppretholdende handling. På et *fysisk* nivå er funksjonsmåten til alle levende organismer, fra det enkleste til det mest komplekse – fra næringsfunksjonen i en amøbes ene celle til et menneskes blodsirkulasjon – handlinger generert av organismen selv og rettet inn imot et spesifikt mål: opprettholdelsen av organismens *liv*.¹

En organismes liv avhenger av to faktorer: materialet og næringen den får fra omgivelsene, og handlingene den utfører; handlinger som sikter henimot å bruke ma-

terialet og næringen fra omgivelsene på en riktig måte. Hva slags standard avgjør hva som er *riktig* i en slik kontekst? Standarden er organismens liv; det som er kreves av organismen for dens overlevelse.

Her har ikke organismen noe valg: Det som kreves for dens overlevelse er bestemt av dens *natur*, av hva slags entitet den *er*. Mange variasjoner – altså, mange former for organismisk adaptasjon er mulige, inkludert muligheten for i et begrenset tidsrom å eksistere i en hemmet og syk tilstand – men det fundamentale alternativet forblir det samme: Hvis en organisme ikke presterer å utføre de handlingene som kreves av dens natur – hvis en amøbes protoplasma slutter å assimilere næring eller et menneskes hjerte slutter å pumpe – så dør organismen. På et grunnleggende plan er derfor stillstand motsatsen til liv. En livsprosess kan fortsette å eksistere kun ved at en levende organisme utfører visse selvoppretholdende handlinger. Målet for en slik handling – den ultimate verdien som, for å opprettholdes, må bli oppnådd til enhver tid – er organismens *liv*.

En *ultimat* verdi er det endelige målet eller hensikten som alle andre mål kan regnes som midler henimot – og en ultimat verdi setter standarden som alle andre mål *bedømmes* etter. En organismes liv er dens *verdistandard*; det som fremmer dens liv er *det gode*, det som hemmer dens liv er *det onde*.

Uten et ultimat mål eller en ultimat hensikt, er andre mål og hensikter umulige. En rekke av midler som fortsetter i det uendelige henimot et ikke-eksisterende mål er både metafysisk og epistemologisk umulig. Det er kun et ultimat mål, *et mål i seg selv*, som gjør eksistensen av verdier mulige, og metafysisk er *liv* det eneste fenomenet som er et mål i seg selv: en verdi oppnådd og opprettholdt gjennom konstant handling. Epistemologisk er begrepet «verdi» avhengig av og bygger på begrepet «liv». Å snakke om «verdi» uten å snakke om «liv» er en motsigelse. Det er kun begrepet «liv» som gjør begrepet «verdi» mulig.

Som et svar til filosofer som hevder at det ikke kan etableres noen relasjon mellom ultimate mål eller hensikter på den ene siden og virkelighetens fakta på den andre, så la meg understreke det faktum at levende entiteter eksisterer, og deres funksjon nødvendiggjør eksistens av verdier og av en ultimat verdi som, for enhver levende organisme, er organismens eget liv. Som sådan kan verdibedømmelser gjennomføres med referanse til virkeligheten. Det faktum at en levende entitet *er*, avgjør hva den *bør* gjøre.

[...]

Hva slags mål er derfor det gode for et menneske å sikte henimot? Hva slags verdier er det et menneskes overlevelse forutsetter? Det er spørsmålet som besvares

av vitenskapen *etikk*.

Et menneske trenger etikk fordi det ikke kan overleve, slik et dyr kan, ved kun å handle ut fra øyeblikkets nødvendighet. Et dyrs liv består av en serie sykluser som repeteres igjen og igjen, slik som syklusen for å samle mat, føre avkom, etc. Et dyrs bevissthet kan ikke integrere sammen dyrets fulle livsløp; det kan kun tenke et kort stykke frem i tid før en syklus må repeteres på ny, uten at fremtiden kobles til fortiden. Et *menneskes* liv, derimot, er en sammenhengende helhet. På godt og ondt: enhver dag, ethvert år og ethvert tiår av et menneskes liv bærer i seg summen av alle tidligere dager. Et menneske kan endre sine valg og står fritt til å endre retning i sitt liv – og et menneske står i noen grad fritt til å gjøre opp for tidligere feiltrinn – men et menneske kan ikke flykte fra sin tilstand, og kan ikke leve livet fra øyeblikk til øyeblikk, slik et dyr, en playboy eller en bølge gjør. Dersom et menneske skal være suksessfullt i sin overlevelse – dersom dets handlinger ikke skal føre til dets egen

ødeleggelse – må det stake ut sin egen kurs og velge ut sine mål og sine verdier innenfor konteksten av livet som helhet. Verken løserevne sansefornemmelser, lengsler eller «instinkter» kan klare dette; kun menneskets fornuft kan løse en slik oppgave, og etikkens oppgave er å definere hvordan dette gjøres.

[...]

Etikk er derfor verken en mystisk fantasi, en sosial konvensjon eller et luksusgode som et menneske kan klare seg uten og som det kan endre eller forkaste når problemer oppstår. Etikk er en objektiv, metafysisk nødvendighet for menneskers overlevelse [...].

Utdrag fra Ayn Rand, «The Objectivist Ethics», fra *The Virtue of Selfishness*, 1964

NOTER

¹ Når jeg hevder at fysiske fenomener, slik som de automatiske funksjonene i en organisme, er «rettet henimot et mål», mener jeg ikke å implisere at disse har en «hensikt» (et uttrykk som kun kan anvendes på handlinger styrt av en bevissthet). Jeg forfekter derfor ikke eksistensen av teleologi i natur uten bevissthet. I denne konteksten bruker jeg begrepet «rettet henimot et mål» kun for å referere til det faktum at de automatiske funksjonene i en levende organisme er handlinger som *resulterer* i opprettholdelsen av organismens liv.